

Tomasz Zarębski

Izabella Nowakowa i Leszek Nowak, *Idealization X: The Richness of Idealization, Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*, vol. 69, Amsterdam-Atlanta: Rodopi 2000.

I.

Kiedy od czasu do czasu zdarza nam się dociekać natury takiego codziennego zjawiska jak np. spadająca ze stołu filiżanka herbaty, w pierwszej kolejności zdajemy sobie sprawę, że doszło do niego na skutek splotu przynajmniej kilku „nieprzychylnych okoliczności”. Ktoś nie ostrożnie potrącił naczynie, które wcześniej ustawiono zbyt blisko krawędzi blatu, a następnie wskutek działania siły grawitacji nasza ulubiona towarzyska jesiennych wieczorów zakończyła swój jakże pożyteczny żywot. Konstatujemy wtedy, iż zamieszkiwany przez nas świat jest bytem dość skomplikowanym, w tym przynajmniej sensie, że zjawiska w nim zachodzące są każdorazowo determinowane przez wiele różnorodnych czynników.

A jak jest w przypadku naukowych „obrazów” tej skomplikowanej rzeczywistości? W momencie, gdy widok rozbitej porcelany boleśnie przypomni nam prawo swobodnego spadku, wraz z jego wszystkimi warunkami upraszczającymi, uświadamiamy sobie, iż świat, do którego się ono odnosi dalece różni się od naszego. Na czym wszakże polegają owe różnice? We *Wprowadzeniu* do omawianej książki czytamy: „Powstaje problem, w jaki sposób idealne światy teorii naukowych odnoszą się do naszego świata. Odpowiedź, jak wierzymy, jest następująca: idealne światy nauki są deformacjami naszego świata. Znaczy to, że zachowują one pewne cechy naszego świata, nie są jednak wyposażone w pozostałe. Fizyk, który zakłada, że spadek swobodny odbywa się w ośrodku bez oporu powietrza deformuje aktualne zjawisko swobodnego spadku” (s. 9).

Najważniejszą, zdaniem autorów, metodą zdolną do przekształcenia świata faktualnego w światy teorii naukowych jest idealizacja. Z grubsza biorąc, polega ona na takim manipulowaniu natężeniem determinant badanego zjawiska, które minimalizując wpływ niektórych czynników, pozwala uwzględnić jedynie czynniki najważniejsze. Praktyka naukowa pełna jest zatem karykatur w rodzaju gazów doskonałych, punktów materialnych, idealnie racjonalnych przedsiębiorców czy

izolowanych gospodarek, które to przykłady wskazują na uniwersalność idealizacyjnych procedur konstruowania teorii.

II.

Blizsze rozpatrzenie kwestii związanych ze stosowaniem w nauce procedur idealizacyjnych stało się przedmiotem badań metodologicznych w ramach tzw. Szkoły Poznańskiej. Recenzowana książka jest podzielonym na pięć części zbiorem artykułów podsumowujących ponad trzydziestoletni okres pracy w tym zakresie. Składają się na nią zarówno teksty napisane przez autorów wspólnie, jak i artykuły napisane samodzielnie – warto nadmienić, że niektóre z nich były już wcześniej publikowane, także po polsku.

W pierwszej części, zatytułowanej *Trzy rewolucje metodologiczne*, zaprezentowane zostają idealizacyjne rekonstrukcje teorii, za sprawą których w obrębie takich nauk jak fizyka, biologia i ekonomia dokonały się teoretyczne przełomy. Kolejno zatem zajmuje się Leszek Nowak modelem swobodnego spadku Galileusza-Newtona, teorią naturalnej selekcji Darwina oraz teorią reprodukcji Marxa. Za każdym razem prowadzone analizy, poza aspektem eksplikacyjnym (ukazanie możliwie pełnego zestawu założeń teoretycznych danej teorii, prawidłowości przez nią rejestrowanych oraz drogi ich kolejnych przekształceń), rozwijają także argumenty krytyczne względem alternatywnych koncepcji metodologicznych, takich jak indukcjonizm i hipotetyzm.

Drugą część, zatytułowaną *Metoda idealizacji*, rozpoczyna obszerna ekspozycja podejścia do idealizacji czerpiącego z tradycji neoheglowskiej, której rysem charakterystycznym jest odróżnianie pomiędzy zjawiskiem, które się jawi, a jego ukrytą istotą. Ukazany zostaje aparat pojęciowy Idealizacyjnej Teorii Nauki (ITN) oraz jego liczne zastosowania. Co ciekawe, sama ITN jest budowana jako teoria idealizacyjna, a kolejno usuwane założenia upraszczające pozwalają na coraz bardziej realistyczne modelowanie rzeczywistej praktyki badawczej. Pozostałe znajdujące się w tej części teksty rozwijają m.in. takie zagadnienia jak: dialektyczna korespondencja, idealizacja wewnętrzna oraz konkretyzacja w kontekście jakościowym.

Część pt. *Wyjaśnienia i zastosowania* zawiera ujęcia pewnych znanych problemów filozofii nauki podejmowane z pomocą narzędzi oferowanych przez ITN. Wymienić można przede wszystkim: wyjaśnianie, rolę kreatywności w działalności naukowej i specyfikę odkrycia naukowego. Ponadto interesujące wydają się próby parafrazy problemu indukcji w języku idealizacji, oraz uwagi w kwestii konstruowania pojęć. Natomiast Czytelnik o bardziej szczegółowych zainteresowaniach może

znaleźć rozdziały poruszające dość specjalne zagadnienia modelowania ekonomicznego i racjonalnego prawodawcy.

Czwarta część, *Prawda i idealizacja*, prezentuje esencjalistyczną interpretację pojęcia prawdy, przyjmowaną na gruncie ITN. Jest ono rozumiane nie tyle jako wierna prezentacja jakiegoś obiektu, lub jego możliwie wieloaspektowy opis, lecz jako trafna jego deformacja, taka zatem, która, mówiąc językiem heglowskim, oddziela pozór zjawiska od jego istoty. W bliskim związku z tym problemem podejmowane jest także zagadnienie stosowalności procedury aproksymacji.

Ostatnia część omawianego zbioru nosząca tytuł *Uogólnienie idealizacji* podejmuje problematykę metafizycznych podstaw metody idealizacji. Rozważany jest więc metafizyczny status idei, porównuje się zagadnienie metafory z problematyką deformacji teoretycznej oraz porusza kwestię poznawczego i metafizycznego statusu teorii idealizacyjnych w kontekście sporu realizm – antyrealizm.

III.

Książka Izabelli Nowakowej i Leszka Nowaka jest pozycją ze wszech miar godną polecenia. Nie tylko bowiem jest to najobszerniejsza jednotomowa praca poświęcona w całości problematyce idealizacji, ale także jedyne dostępne podsumowanie dotychczasowych dokonań Szkoły Poznańskiej na tym polu. Te zaś warte są szczególnego podkreślenia. ITN jest bowiem, jak się wydaje, jedyną tak rozlegle opracowaną koncepcją metodologiczną, w której sercu leży idea systematycznej deformacji przedmiotu badań naukowych. Co więcej, ITN jest w stanie wyjść poza klasyczny już dzisiaj spór indukcjonizmu z hipotetyzmem, radząc sobie z problemami, które nastroczały ogromnych trudności tym orientacjom filozofii nauki. Dotyczy to choćby kwestii ontologicznego statusu twierdzeń idealizacyjnych, co do których z góry wiadomo, że klasa ich potencjalnych falsyfikatorów jest pusta. Wspomniane zalety nie oznaczają jednak, iż wobec ITN nie można sformułować słów krytyki.

Wątpliwości budzi m. in. problem esencjalistycznej interpretacji metody idealizacji, która skłaniać może do uznania, że hierarchiczne uporządkowanie determinant danego zjawiska w tzw. strukturę esencjalną jest cechą świata badanego, a nie hipotezą wnoszoną do teoretycznego obrazu tegoż zjawiska przez badacza. Problem ten jest szczególnie widoczny na przykładzie istotnościowego pojmowania prawdziwości zakładanego, jak dotąd, przez ITN. Otwarta, jak się wydaje, pozostaje kwestia ewentualnej instrumentalistycznej interpretacji procedury idealizacji, co w pewnym względzie zbliżyłoby ITN do koncepcji typów idealnych Webera. Ponadto, z natury rzeczy, dyskusyjne wydają się pewne metafiz-

zyczne wątki badań nad idealizacją, lecz zagadnienia te są na tyle trudne, że nie sposób odnieść się do nich na łamach krótkiej recenzji.

Na zakończenie chciałbym podkreślić, iż omawiana książka zasługuje na uwagę zarówno tych, którzy profesjonalnie zajmują się filozofią nauki, jak i badaczy, którzy pracując na co dzień w ramach dyscyplin szczególnych pragną podnieść swoje metodologiczne kompetencje. Wypada się tylko cieszyć, że tak oryginalna i świetnie pod względem warsztatowym opracowana koncepcja stała się trwałą częścią nie tylko rodzimego dorobku filozoficznego, ale zajmuje doniosłą pozycję wśród osiągnięć filozofii światowej. Nie ulega wątpliwości, że chociaż propozycje Szkoły Poznańskiej nie budzą obecnie takiego zainteresowania jak miało to miejsce jeszcze ćwierć wieku temu, to nadal potrafią one inspirować młodych adeptów filozofii dając im „do ręki” intelektualne narzędzia pracy, bez opanowania których trudno w robocie teoretycznej wyjść poza poziom wstępnych metafor i/lub intuicji. Gorąco polecam.

Tomasz Zarębski
